

Archieven van een 'verwaarloosde groep'...

Omar Van Hoeylandt, departement
Bibliotheek AMSAB

In haar Beleidsbrief 1995: gelijke kansen in Vlaanderen⁽¹⁾ schrijft Vlaamse minister Anne Van Asbroeck: "Het denken over seksualiteit, relaties en leefvormen heeft de afgelopen decennia een revolutie doorgemaakt. De Belgische en Vlaamse overheden hebben dit ook in aanmerking genomen voor hun beleid. Maar homo's en lesbiennes zijn hierin een verwaarloosde groep." Maar onderstaande bijdrage had net zo goed de titel: Archieven van een verzwegen (of van een onzichtbare) groep kunnen dragen. Het is mij achteraf trouwens opgevallen hoeveel woorden en uitdrukkingen in deze tekst connotaties hebben met de term (on)zichtbaarheid. De tijd was dus rijp voor een publieke 'coming out' van het Fonds Suzan Daniel. En avant marche!

Op een persconferentie eind vorig jaar in het Antwerpse Hessenhuis, kwam het Fonds Suzan Daniel vzw, homo/lesbisch archief en documentatiecentrum, na een maandenlange voorbereiding, voor het eerst naar buiten.

Tom Lanoye, net terug uit Berlijn en moderator van deze persconferentie verklaart zijn belangeloos engagement voor dit evenement vanuit een aantal ervaringen. In Berlijn had hij een heel bescheiden monument gezien voor homo's die door de nazi's werden weggevoerd, opgericht "op de plaats waar eind vorige eeuw een centrum was van allerlei homo-activiteiten... die ook iets te maken hadden met archivering en onderzoek". Waarschijnlijk doelde Lanoye op het Institut für Sexual-

wissenschaft van Magnus Hirschfeld die in 1897 in Berlijn het Wissenschaftlich Humanitäres Komitee oprichtte, de eerste homobelangenorganisatie ter wereld⁽²⁾.

Op 6 mei 1933 werd de meer dan honderd-duizend werken tellende collectie uit Hirschfelds instituut door de nazi's geplunderd en enkele dagen nadien vernietigd tijdens de beruchte boekenverbranding op de Opernplatz⁽³⁾.

"Voor een deel is dat allemaal teruggekomen als een flashback met de hele zaak 'Di Rupo'" vervolgt Lanoye en hekelt het geschrijf en gekijf van Manu Ruys, Mark Platel, Herman De Croo en consoorten die deze 'zaak' aangrepen om naar hartelust uiting te geven aan hun homofobe fantasieën ('zur Bekämpfung des Schmutzes').

Maar blijven we nog even in het Duitsland van de jaren '30. Vervolging en deportatie van joden en politieke tegenstanders van het naziregime komen in de geschiedschrijving uitvoerig aan bod. Ook in allerlei brochures en monografieën uitgegeven naar aanleiding van 50 jaar bevrijding van de nazi-concentratiekampen wordt deze barbarij, terecht, in herinnering gebracht. De zwijgzaamheid van historici en gelegenheidsschrijvers over het lot van homo's en het gebruik van homoseksualiteit als politiek wapen zowel door nazi's als hun tegenstanders is frappant. De lezing van het hoofdstuk 'Homoseksualiteit in nazi-Duitsland' in het boek van Pieter Koenders, *Tussen christelijk réveil en seksuele revolutie: bestrijding van zedeloosheid in Nederland, met nadruk op de repressie van homoseksualiteit*, is in dit verband, revelerend. Zowel in nazi-propaganda als in de sociaal-democratische en linkse pers werd regelmatig afgegeven op de 'perverse lusten' van homoseksuelen.



*Tom Lanoye en
Suzan Daniel op
de persconferentie
van het Fonds
Suzan Daniel*

Zo werd de Rijksdagbrand van 27 februari '33 door de nazi's aangegrepen om het spookbeeld van een internationale anti-Duitse samenzwering op te roepen. Duizenden linkse tegenstanders werden opgepakt. Maar van communistische zijde kwam terzelfdertijd een heuse anti-homoseksuele campagne op gang. Daarin werd gesteld dat de Nederlandse raden-communist, Marinus van der Lubbe, die de brand zou hebben aangestoken een lustknaap was van Ernst Röhm en door de SA-leider met dat doel werd gebruikt.

Om te bewijzen dat van der Lubbe een homo was werd door de communisten een hele constructie uitgewerkt om Nederlandse homoseksuele partijleden ervan te overtuigen om, in het belang van de Partij, een verklaring af te leggen dat van der Lubbe inderdaad een homoseksueel was, wat uiteindelijk ook lukte! Het protest achteraf tegen deze verdraaide verklaringen haalde weinig uit. Bij het grote publiek vestigde zich het idee dat er een vanzelfsprekende relatie bestond tussen homoseksualiteit en nationaal-socialisme⁽⁴⁾.

Klaus Mann, een van de weinigen die zich

tegen deze anti-homoseksuele hetze van links verzette schreef: "Man ist im Begriffe, aus 'dem' Homosexuellen den Sündenbock zu machen - 'den' Jude der Antifascisten." Mann stelde verontwaardigd vast dat iedere linkse krant stompzinige anale moppen publiceerde, terwijl tegelijkertijd de nazi's in Berlijn nachtelijke razzia's op homoseksuelen hielden om hen in werkkampen op te sluiten⁽⁵⁾.

Zo werd de liquidatie van Röhm en een deel van de SA-top door de SS op 30 juni 1934 tijdens de 'Nacht van de lange messen', door de nazi's gerechtvaardigd omdat hiermee naar hun zeggen een staatsgreep van een homoseksuele klik was verijdeld. In feite werden vooral vele tegenstanders van het regime 'opgeruimd'. Deze actie kon in het buitenland aanvankelijk op heel wat waardering rekenen. De instemming verdween echter toen men besepte dat het geen homoseksuele maar een politieke afrekening betrof⁽⁶⁾.

Waarom dit stukje geschiedenis?

Omdat deze 'verwaarloosde en verzwegen aspecten' uit de geschiedschrijving, de nei-

ging vertonen een bepaalde perceptie en appreciatie van homoseksualiteit heden ten dage te genereren,... in het beste geval een soort 'braafheidspleidooi' gericht op een naadloze (dus onzichtbare) inpassing in een 'heteronormaliteit'.

Neem nu Hugo Ongena, 'boegbeeld' van Hand in Hand, de solidariteitsbeweging voor verdraagzaamheid, die het toch zo moeilijk heeft (had?) om bij persmededelingen en toespraken of op affiches, naast alle andere aangesloten groeperingen ook de homo's en lesbiennes te vermelden⁽⁷⁾.

Neem nu Hugo Schiltz die in een interview met *De Morgen* verklaarde geen problemen te hebben met een vertegenwoordiger van de Antwerpse homoseksuele gemeenschap op de eenheidslijst 'Antwerpen 94', omdat "... die man was wie hij was en hij daar geen geheim van maakte. Maar hij behoort ook niet tot het exhibitionistische, agressieve type..."⁽⁸⁾.

Neem nu Louis Tobback die opkomt voor rechten van homo's en lesbiennes, daarvoor zelfs wil vechten... "Maar als er morgen twee mensen van hetzelfde geslacht naar het Leuvense stadhuis komen om te trouwen, zal ik ze verzoeken op te hoepelen. Ik heb geen behoefte aan exhibities"⁽⁹⁾.

Neem nu Marc Van Peel die ook al niets moet weten van homohuwelijken: "... het institutionaliseren van homohuwelijken staat gelijk met het geven van een klap in het gezicht van mensen die zich onzeker voelen op ethisch vlak en zich voortdurend de vraag stellen of hun opvattingen dan verkeerd zijn..."⁽¹⁰⁾

Maar het kan ook brutaler, onbehouden: Bijvoorbeeld Paul Belien, redactioneel medewerker van *Trends* (en echtgenoot van

Alexandra Colen) die in het katholiek-conservatieve opinieblad *Nucleus* schreef dat Keynes, grondlegger van de verzorgingsstaat, compleet fout zat: "Hij was homoseksueel... het gevaar met veel homoseksuelen is dat zij slechts een zeer beperkte toekomstvisie hebben. Mensen met kinderen zwoegen en werken in het leven doorgaans niet alleen voor zichzelf, maar ook voor hun kinderen..." Belien heeft het voorts nog over het 'mietjesmodel' van de sociale zekerheid, een soort homoseksuele moraal van de verzorgingsstaat (het ongebreidelde potverteren) dat ook reeds vele mensen met kinderen heeft aangetast⁽¹¹⁾.

Bijvoorbeeld James Watson (Nobelprijswinnaar Geneeskunde) die stelde dat, indien "... we er zouden in slagen het gen te isoleren dat verantwoordelijk is voor homoseksualiteit en een vrouw geen homoseksueel wenst te baren, dan is het haar goed recht abortus te plegen. Ouders hebben de verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat ze zo gezond mogelijke kinderen ter wereld brengen."⁽¹²⁾

Bijvoorbeeld de optocht op 7 mei 1995 te Oslo ter herdenking van de nazislachtoffers: daar werden de deelnemende homo's en lesbiennes gevraagd zich uit de manifestatie terug te trekken omdat men hun deelname 'ongepast' vond⁽¹³⁾.

Enzovoort, enzovoort...

Deze appreciaties van homoseksualiteit getuigen stuk voor stuk van een soort schaamteloosheid, een (gemaskeerde) strijd tegen zedeloosheid 'als een historische constante die steeds andere vormen aanneemt'⁽¹⁴⁾. Tegen deze achtergrond zijn agitatie, actie en vragen van homo's en lesbiennes belangrijk omdat zij politici en opiniemakers dwingen hun

(angstvallig) zwijgen te verbreken. Want repressie van homoseksualiteit en emancipatie van homoseksuelen zijn twee kanten van eenzelfde medaille. In de brochure *Homo's en Lesbiennes in Vlaanderen* uitgegeven door Vlaamse minister Anne Van Asbroeck⁽¹⁵⁾, wordt gesteld dat homoseksualiteit onzichtbaar is in onze maatschappij... De wetgeving met name, waarin het gezin onvervangbaar hoeksteen, kader en norm blijft van onze samenleving, een wetgeving die uitgaat van een heteroseksuele ordening, waarin homoseksualiteit een categorie is die als het ware niet bestaat (niet mag bestaan, want hoe valt het torpederen van het non-discriminatie voorstel Willems-Landuyt anders te verklaren?)

Heteronormaliteit staat bovendien 'coming out' in de weg. Uit angst voor mogelijke reacties en gevolgen blijven heel wat homo's, lesbiennes en biseksuelen 'in de kast' zitten. Zij vormen op die manier een minderheid die discriminatie wil voorkomen door bewust onzichtbaar te blijven⁽¹⁶⁾.

Het is dit gebrek aan zichtbaarheid waar minister Anne Van Asbroeck tijdens een persconferentie op 24 april 1997, naar verwees: *"Hoewel er de afgelopen twintig jaar door homo's en lesbiennes al een hele weg is afgelegd om zich zichtbaar te maken als burgers in onze maatschappij, is het opvallend hoe weinig gegevens beschikbaar zijn, hoe weinig inzicht er is over waar precies hun noden zich situeren... de Vlaamse overheid weet weinig af van homo's en lesbiennes..."*⁽¹⁷⁾.

Duidelijk is ze wel die minister, en ze vervolgt: *"Een van de zaken die het gebrek aan zichtbaarheid en erkenning in de hand werken en er tevens ook uit voortvloeit is het gebrek aan informatie... Doordat de homo- en lesbiennebeweging*

altijd net buiten de maatschappelijke marges gevallen is, is er in de archiefinstellingen zeer weinig bronnenmateriaal te vinden en is er hierover weinig wetenschappelijk onderzoek verricht. Kennis over homo/lesbische cultuur in het verleden en heden is nauwelijks aanwezig... Meer onderzoek is nodig om zowel een beleid te ondersteunen als om ons allen meer vertrouwd te maken met wat homoseksueel zijn nu precies betekent in onze samenleving. De rol die de homo- en lesbiennebeweging gespeeld heeft als emancipatorische beweging in onze sociale geschiedenis is nauwelijks gekend. Hiervoor is echter bronnenmateriaal nodig. Het Fonds Suzan Daniel wil hieraan werken... in samenwerking met gereputeerde archiefinstellingen... Een initiatief dat ik ten volle steun en waarvoor zij op mijn financiële steun kunnen rekenen."⁽¹⁸⁾

Zover zijn we dus: het Fonds Suzan Daniel, opgericht op 8 mei 1996, door drie mannen en drie vrouwen: bewust van het feit dat veel waardevol materiaal over historisch en cultureel erfgoed van homo's en lesbiennes onherroepelijk verloren is en bezorgd om het nog bestaande archief- en documentatiemateriaal dat erg verspreid is en doorgaans slecht bewaard in onaangepaste lokalen. Vanuit deze vaststelling wensen de initiatiefnemers dringend te redden wat nog te redden valt en er in ieder geval voor te zorgen dat het nog bestaande en het toekomstige materiaal vanaf nu wél bewaard blijft.

Het actieterrein van het Fonds werd verwoord in volgende doelstellingen:

Het opsporen, verzamelen en bewaren van allerlei documenten uit privé-archieven en archieven van organisaties die betrekking hebben op homoseksualiteit en lesbianisme. Het uitwerken van een systematische strategie met het oog op het bijbrengen van een

archiefbewustzijn bij de eigenlijke archiefvormers; individuele homo's en lesbiennes, de verantwoordelijken binnen de homo- en lesbiennebeweging en de homo/lesbische subcultuur. Met het oog daarop, organiseert het Fonds informatieavonden voor groepen en wordt een duidelijke aanwezigheidspolitiek gevoerd. Er zal bovendien een archieffolder uitgegeven worden met daarin een aantal concrete tips voor het beheren van archief- en documentatiemateriaal.

Tenslotte wil het Fonds een centrum worden voor al diegenen die zich interesseren in het onderzoek aangaande homoseksualiteit en lesbianisme en de vergaarde kennis ter beschikking stellen van een zo ruim mogelijk publiek ook via tentoonstellingen, het publiceren van documenten en studies en het inrichten van studie- en vormingscycli.

Van meet af aan werden een aantal duidelijke keuzes gemaakt. Zo moet de raad van beheer van het Fonds Suzan Daniel steeds uit een gelijk aantal vrouwen en mannen zijn samengesteld. Het Fonds is pluralistisch en heeft dus geen bindingen met politieke groeperingen of levensbeschouwelijke organisaties. Het Fonds, tenslotte, heeft geopteerd om geen homo/lesbisch categoriaal archief uit te bouwen, maar samen te werken met de zogenaamde Nieuwe Archieven. Deze keuze resulteerde in een samenwerkingsprotocol met het AMSAB, het KADOC en het Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis (AVG). Daarnaast kan het Fonds Suzan Daniel rekenen op de steun van het Liberaal Archief en het Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-Nationalisme (ADVN).

Die samenwerking steunt op de overtuiging dat de geschiedenis van de homo- en lesbische beweging wezenlijk deel uitmaakt van

de Vlaamse sociale geschiedenis omdat zij door haar strijd tegen allerhande discriminaties op basis van seksuele geaardheid, haar plaats heeft tussen de andere emancipatorische en sociale bewegingen die ijveren voor rechtvaardige maatschappelijke verhoudingen⁽¹⁹⁾.

Momenteel zijn al een aantal belangrijke privé-archieven aan het Fonds geschonken en zijn de onderhandelingen met betrekking tot schenking of bewaargeving van bepaalde archieven van individuen en organisaties zo goed als rond. De bewaargeving van het omvangrijke archief van de Federatie Werkgroepen Homoseksualiteit (FWH) vormt een voorlopig hoogtepunt in de intense prospectiecampagne van het nog erg jonge Fonds Suzan Daniel.

En tenslotte: wie is nu eigenlijk Suzan Daniel? Suzan Daniel (pseudoniem voor Suzanne de Pues, °1918) leerde rond haar achttiende het homo/lesbische uitgangleven van haar geboortestad Brussel kennen. Begin jaren '50 kwam ze in contact met de Nederlandse homobeweging en het International Committee for Sexual Equality (ICSE). Onder de indruk van het succes van het ICSE-congres dat in 1953 plaatsvond in Amsterdam, richtte ze in december van datzelfde jaar het Centre Culturel Belge (CCB) / Cultuur Centrum België op, de basis van de Belgische homo- en lesbiennebeweging. Nauwelijks een jaar later, na een conflict met enkele mannelijke leden, trok zij zich uit deze organisatie terug en heeft sindsdien nooit nog iets te maken gehad met de homo- en lesbiennebeweging.

Tot voor kort. Tot de oprichting van het Fonds Suzan Daniel.

Op de persconferentie van 3 december 1996 in Antwerpen, besloot Suzan Daniel haar toespraak als volgt:

"Je suis certaine que ma 'succession tardive' est entre de bonnes mains! De tout coeur, je souhaite au Fonds Suzan Daniel, une réussite pleine et entière... et que, sans gloriole, on peut qualifier d'humanitaire⁽²⁰⁾."

- (1) A. VAN ASBROECK, *Beleidsbrief 1995: gelijke kansen in Vlaanderen*, Brussel: Kabinet van de Vlaamse minister van Brusselse Aangelegenheden en Gelijke Kansenbeleid, 1995.
- (2) P. KOENDERS, *Tussen christelijk réveil en seksuele revolutie: bestrijding van zedeloosheid in Nederland, met nadruk op de repressie van homoseksualiteit*, Amsterdam: IISG, 1996, p.328.
- (3) P. KOENDERS, *Tussen christelijk réveil [...]*, p.335.
- (4) P. KOENDERS, *Tussen christelijk réveil [...]*, p.339.
- (5) P. KOENDERS, *Tussen christelijk réveil [...]*, p.340.
- (6) P. KOENDERS, *Tussen christelijk réveil [...]*, p.337.
- (7) P. DE PROOST, *Zonder Handen*. In: *ZIZO magazine voor homo's, lesbiennes en bi's*, (1994) 4, p.6.
- (8) *De Morgen*, 9.9.1994.
- (9) L. TOBBACK, *Zwart op wit*, Antwerpen-Baarn: Houtekiet, 1995, p.93.
- (10) *De Morgen*, 15.6.1996.
- (11) *De Morgen*, 11.7.1995.
- (12) *Knack*, 26.2.1997.
- (13) In: *ZIZO magazine voor homo's, lesbiennes en bi's*, (1995), 11, p.6.
- (14) P. KOENDERS, *Tussen christelijk réveil [...]*, p.847.
- (15) I. JEUKENS, *Homo's en Lesbiennes in Vlaanderen*, Brussel: Vlaams ministerie van Gelijke Kansenbeleid, 1997.
- (16) I. JEUKENS, *Homo's [...]*, p.8.
- (17) A. VAN ASBROECK, *Homo's en Lesbiennes in Vlaanderen: persconferentie 24 april 1997*, Brussel: Kabinet Vlaams minister van Brusselse Aangelegenheden en Gelijke Kansenbeleid, 1997, p.2.
- (18) A. VAN ASBROECK, *Homo's [...]*, pp.3-4.
- (19) Uit het samenwerkingsprotocol FSD, AMSAB, KADOC en AVG.
- (20) Suzan Daniel, Persmap persconferentie 3 december 1996, Fonds Suzan Daniel, Gent, 1996.

Entre poésie et propagande: les choeurs parlés

Rik Hemmerijckx, departement Archief
AMSAB

Na de interessante tentoonstelling over de Franstalige linkse geëngageerde schrijver Charles Plisnier liep te Mons in maart 11. een tweede tentoonstelling over Plisnier en de spreekkoren, *Entre poésie et propagande: les choeurs parlés*.

De spreekkoren waren één van die specifieke vormen van de bloeiende proletarische cultuur tijdens het interbellum. Het groepsgewijze scanderen van teksten moest steeds een propagandadoel dienen. Belangrijk is evenwel dat de introductie van het spreekkoor aansloot bij een zekere innovatie op theatergebied. Het was in navolging van het revolutionaire theater in de Sovjet-Unie en Duitsland dat het Proletarisch Theater in 1926 door de Belgische KP werd opgericht. Onder impuls van Fernand Piette richtte het zich op agit-prop en straattheater. In 1932 bracht de groep in Moskou het stuk *Nous sommes les maîtres du Monde!* Piette zal zich later distantiëren van de KP en een nieuw gezelschap oprichten, le Théâtre de l'Equipe, dat in 1934 bekendheid verwierf met het stuk *Hourrah l'Oural*.

Bij de sociaal-democratie werd het spreekkoor geïntroduceerd door Hendrik De Man met de realisatie in 1932 van zijn massaspel *Wir*, een allegorie over de opgang van het proletariaat naar het socialisme. In het door hem op gang gebrachte elan onderzochten een aantal jongeren (onder wie Arthur Haulot) de nieuwe mogelijkheden van het spreekkoor:

Het massaspel kreeg in de jaren '30 vooral navolging in de katholieke jongerenbeweging. Met het stuk *Nieuwe Jeugd* brengt de kajotterbeweging van Cardijn in 1935 een imposante

voorstelling op de Heysel te Brussel met niet minder dan 1560 deelnemers. Tegelijk geeft ook de Verdinasobeweging van Joris Van Severen een eigen karakter aan de spreekkoren.

Hoewel het concept van de spreekkoren na de oorlog nog wel in gebruik bleef, bleek de theatervorm als propagandamiddel wel over zijn hoogtepunt.

De tentoonstelling in de prachtig gerestaureerde Salle St. Georges te Mons was opgezet volgens de grote politieke stromingen die ooit gebruik gemaakt hebben van het medium spreekkoor: de socialistische en christelijke arbeidersbeweging, de communistische partij en de extreemrechtse Dinasobeweging van Joris Van Severen. In een apart luik werd aandacht besteed aan de inbreng van enkele auteurs en theatermakers (Fernand Piette, Charles Pilsnier, Madeleine Renaud-Thévenet) en aan voorstellingen van recente datum. Het terugvinden van het tentoonstellingsmateriaal is geen sinecure geweest en er is echt veldonderzoek gebeurd naar het geschikte materiaal. Toch is men erin geslaagd een rijk geheel aan teksten, brieven, tijdschriften, affiches en foto's bijeen te brengen (onder meer uit het AMSAB). Aan de hand van klankbanden en filmopnamen werd de sfeer van de spreekkoren levendig geëvoceerd. Als blikvanger werden voor elk van de vier politieke stromingen ook de karakteristieke vlaggen uit de jaren '30 tentoongesteld.

Het tijdschrift *Rue des Usines* wijdt een dubbelnummer aan de spreekkoren en is opgevat als tentoonstellingscatalogus. Deze bevat onder meer bijdragen van Paul Aron, José Gotovitch en Virginie Devillez.

De catalogus kan besteld worden bij de Fondation Jacques Gueux, 11a avenue Paul Dejaer, 1060 Bruxelles, (02) 538 15 12

“Ontwaakt, verworpenen der aarde...”

Socialistische strijdlieiders in het AMSAB

Rik Hemmerijckx, departement Archief
AMSAB, Johan Neyt, departement
Bibliotheek AMSAB

Het lied heeft in de traditionele socialistische beweging altijd een belangrijke rol gespeeld. Nog steeds worden partijcongressen of vakbondsmeetings besloten met een denderende *Internationale*, maar de betekenis van het lied is in de loop van de jaren wel sterk veranderd. Het socialistische strijdlied vindt zijn wortels in het negentiende-eeuwse proletariërslied en was één van de uitingen van het rijke volksleven. Volkszangers namen elke gelegenheid te baat om bepaalde voorvallen te bezingen en via het lied bepaalde sociale toestanden aan te klagen of ideeën van sociale vernieuwing de wereld in te sturen. Joseph Bondas drukte het uit als volgt “...*tout se traduisait en musique: la grève, le chômage ou l'événement politique, aussi bien que la mort d'une célébrité ou la catastrophe*”(1). Bekende volkszangers met een uitgesproken sociaal repertorium waren onder meer Karel Waeri van Gent. De socialistische partij maakte zich het proletariërslied volledig eigen. Edward Anseele beschouwde het lied als “*het sterkste cement dat de arbeidersmassa binden kan, een collectieve ziel, die hierdoor gevormd wordt*”(2). De Belgische Werkliedenpartij gaf zelf opdrachten aan dichters en componisten (Aimé Bogaerts, Jacques Gueux, Jef Van der Meulen) om liederen te componeren en ging over tot de oprichting van strijdkoren en muziekcorsen. Het karakter van het strijdlied werd echter gewijzigd: het begeesterende, revolutionaire lied maakte langzaam plaats



Eén van de liedteksten, te bezichtigen op de tentoonstelling in het AMSAB

voor het cultuurbevorderende lied⁽³⁾. Na de Eerste Wereldoorlog raakte het lied in de socialistische propaganda meer en meer op de achtergrond. Binnen de beweging van de Rode Valken kende het nog wel een opbloei, maar na de Tweede Wereldoorlog zette de neergaande trend onverminderd door. De opkomst van de televisie- en radiocultuur hangt daar ongetwijfeld mee samen. Het strijdlid zal nog een nieuwe impuls krijgen vanuit de protestbeweging van de jaren '60, maar ook deze opbloei bleek van tijdelijke aard.

In de leeszaal van het AMSAB wordt vanaf mei 1997 een keuze van teksten uit zijn

liederenschat voorgesteld. Markante stukken zijn onder meer een mooi geïllustreerde versie van *La Marseillaise* uit 1848, een lied voor het algemeen stemrecht uit 1893 en een lied ter herdenking van de moord op Sacco en Vanzetti in 1927.

- (1) J. BONDAS, *Histoire anecdotique du mouvement ouvrier au pays de Liège*, Liège, 1956, p.188.
- (2) P. KENIS, *Het leven van Edward Anseele*, Gent, sd. pp.190-192.
- (3) H. VANDECAVEYE, Het proletariërslied. Een sociaal-culturele verschijningsvorm van de socialistische arbeidersbeweging. In: *BTNG*, 1980, 1-2, pp.171-204.

Open Monumentendag 1997

Brigitte De Mulder, departement Beeld en Geluid AMSAB

Op zondag 14 september a.s. vindt de negende editie van de Open Monumentendag Vlaanderen (OMD) plaats, waarbij de aandacht gericht wordt op *Arbeid*.

De OMD vindt zijn oorsprong in een resolutie van de Raad van Europa, die in 1985 besloot tot de organisatie van dit initiatief. Het doel was de bevolking en de overheid te sensibiliseren voor het bouwkundig erfgoed door het gratis openstellen van monumenten, vooral van gebouwen die in de regel niet toegankelijk zijn.

Sinds 1989 vindt het jaarlijkse monumentenfeest ook in ons land plaats. Van bij het begin was de OMD een succes, dat telkens honderdduizenden belangstellenden lokte⁽¹⁾.

In de loop der jaren is het evenement geëvolueerd van een kijkdag naar een beleevingsdag.

Voor de uitdieping van het jaarthema 1997, arbeid, werd een werkgroep van specialisten opgericht. Resultaten van hun inbreng vindt men onder meer in de OMD-kalender en in de video *Arbeid*⁽²⁾. Ook het AMSAB verleende hieraan zijn medewerking (zie in kalender OMD, artikel: *Monumenten van arbeid*), en was aanwezig op de startvergadering OMD in Sint-Truiden, 29 januari.

Het thema arbeid werd onderverdeeld in 10 subthema's die de lokale comités kunnen inspireren bij de inhoudelijke invulling van hun opstellingen en activiteiten.

AMSAB behandelt hier het subthema sociale voorzieningen waarbij de ontwikkeling van het arbeidersgegeven met een zeer uitgebreid netwerk van volkshuizen en coöperatieve instellingen geschetst wordt.

Op zondag 14 september a.s. zal het AMSAB de ganse dag toegankelijk zijn. Naast de tentoonstelling *Het Kanailje. Beelden uit het socialistische leven vóór de Eerste Wereldoorlog*, zal - speciaal voor de gelegenheid - een tweede tentoonstelling worden opgesteld, specifiek rond *Arbeid*. Deze ééndagsexpositie zal samengesteld zijn uit materiaal dateerder getoond werd in de tentoonstelling *Met Licht geschreven*. Een unieke kans om unieke documentatie te bekijken.

- (1) Brochure Open Monumentendag Vlaanderen '96 onder coördinatie van Els Tijskens, Brussel, januari 1996.
- (2) Kalender Open Monumentendag Vlaanderen '97 onder coördinatie van Els Tijskens en Ann Vasseur, Brussel, januari 1997.

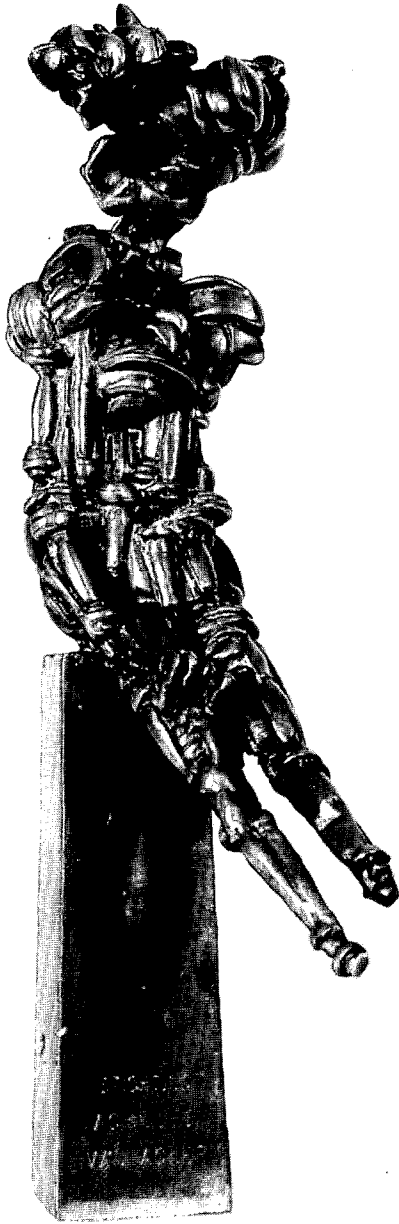
AMSAB: laureaat van de Prijs Van Acker 1997

Paule Verbruggen, departement Archief AMSAB

Op 21 maart 1997 overhandigde voorzitter Marc Galle de Prijs van de Stichting Van Acker 1997 aan prof. H. Balthazar. Het is niet de eerste keer dat het AMSAB in de prijzen valt: in 1986 ontving het de prijs van het August Vermeylenfonds en in 1987 de Arthur Jauniauxprijs. Wat niet wegneemt dat het een zeer aangename verrassing was en een welkome stimulans.

De Stichting Van Acker, aanvankelijk Achille Van Acker, werd in 1969 opgericht door enkele vrienden, uit genegenheid en uit dankbaarheid aan Achille Van Acker voor al zijn verwezenlijkingen. Vanaf 1971 werd om de twee jaar een prijs uitgereikt aan een verdienstelijk kunstenaar (Achille Van Acker was een bibliofiel en schreef zelf mooie stukjes poëzie). In 1993, na de dood van Frank Van Acker, wijzigde de Stichting haar naam en werd ook de doelstelling aangepast. Vanaf dan werd de prijs jaarlijks uitgereikt, afwisselend aan een kunstenaar en aan "sociale, culturele, ecologische en maatschappelijke projecten die de democratie, de emancipatie en de ontplooiing van mens en maatschappij bevorderen". Het eerste 'project' dat de prijs mocht ontvangen, was de Auschwitz-Stichting in 1995.

In zijn toespraak beklemtoonde Marc Galle dat de prijs 1997 met unanimité aan het AMSAB was toegekend en pleitte hij ervoor om van Gent, "één van de kroonjuwelen van de arbeidersbeweging", het Europese centrum te maken van de archivalia van de sociaal-democratie.



Het "Van Ackertje"

Herman Balthazar benadrukte in zijn dankwoord het belang van de prijs voor het AMSAB, en wel om 4 redenen. Vooreerst de erkenning van het jarenlange werk dat het AMSAB reeds verrichtte als hoeder van de geschiedenis van de arbeidersbeweging, niet alleen op het vlak van archivalia en documentatie, maar ook als onderzoeksinstelling van de Vlaamse Gemeenschap. Vervolgens, en zeker niet onbelangrijk, is er de materiële geste in de vorm van een cheque van 100.000 fr. Daarnaast drukte prof. Balthazar ook zijn erkentelijkheid uit voor het kunstwerkje dat aan het AMSAB werd overhandigd: het zogenaamde 'Van Ackertje', een beeld van de kunstenaar Vic Gentil, dat een rustende arbeider voorstelt. Van Marc Galle zelf kreeg het AMSAB bovendien een prachtige litho die hem ooit door Marnix Geysen was geschonken met de wijze commentaar: *"On liquide et on s'en va"*. Tenslotte wees prof. Balthazar op het feit dat de stichting de naam draagt van één van de allergrootsten in de geschiedenis van de socialistische beweging en benadrukte hij het belang van het AMSAB voor het bewaren van de archieven van de voormannen van de socialistische beweging. Want, om het met zijn woorden te zeggen: *"Geschiedenis, daar moet je voor vechten. Anders bestaat ze niet. De arbeidersbeweging heeft dat te weinig gedaan"*. De prijs Van Acker is een deugddoende aanmoediging in onze 'strijd' om aan dit euvel te verhelpen...

De laatste mijnramp?

Uit solidariteit besloten we deze noodoproep voor het redden van de mijnarchieven ook in *Brood & Rozen* te publiceren.

Prof. dr. P. Scholliers, VUB; dr. D. Luyten VUB; prof. dr. C. Kesteloot KULeuven; prof. dr. M. Jansen-Verbeke, KULeuven; prof. dr. A. Martens, KULeuven; prof. dr. H. Soly, VUB/UGent en voorzitter van de Belgische Vereniging voor Sociaal-economische Historici; prof. dr. E. Witte, VUB; prof. dr. G. Vanthemsche, VUB; dr. G. Deneckere, UGent; prof. dr. E. Buyst, KULeuven en prof. dr. L. Van Molle, KULeuven

In 1901 werd ten noorden van Genk steenkool aangeboord, wat een koortsachtige activiteit in het landelijke Limburg teweeg bracht. Brusselse banken en Waalse holdings stortten zich op de Limburgse ondergrond. In 1917 ging Winterslag open en later volgden Beringen (1922), Eisden (1923), Waterschei (1924), Zwartberg (1926) en Zolder (1930), namen die vandaag in ons collectief geheugen zitten. In 1930 werkten in de Limburgse mijnen al 23.000 arbeiders: Vlamingen, Walen, Polen en Italianen; later volgden nog Joegoslaven, Tsjechen, Turken, Spanjaarden en Noord-Afrikanen. Deze mannen werkten hard en produceerden veel.

Limburg veranderde. Nieuwe wijken werden gebouwd, straten aangelegd en een volledige kleinstedelijke infrastructuur werd uit de grond gestampt (met kerken, scholen, zwembaden, winkels, voetbalstadions...) De mijntorende boven dit alles uit. Een nieuwe industriële cultuur was geboren. Zij zou zich ontwikkelen tot de laatste Limburgse mijn werd gesloten.

Vele materiële overblijfselen zijn een zichtbare herinnering aan een industrieel en so-

ciaal verleden. Minder zichtbaar, maar informatief rijker om dit verleden over te dragen aan de volgende generaties is het uitgebreide archief dat door de Limburgse mijnen werd geproduceerd. Het is goed bewaard, omvangrijk en bestrijkt een lange, chronologische periode (1919-1992). Het bevat bronnenmateriaal voor historisch onderzoek over sociale, beveiligende, technische en economische aspecten van de mijnexploitatie, over de huisvesting van de mijnwerkers, hun verenigingsleven, hun ontspanning, kortom over het dagelijkse leven van duizenden mannen, vrouwen en kinderen.

De jongste jaren hebben Belgische en buitenlandse onderzoekers aspecten van de mijn-geschiedenis belicht aan de hand van dit bronnenmateriaal, wat de waarde voor het historisch onderzoek bevestigt. Vele facetten van de geschiedenis van de Limburgse mijnen zijn echter nog niet onderzocht. Dit kan enkel gebeuren op basis van dit archiefmateriaal.

Het mijnarchief is na tal van selecties en verhuizingen, waarbij veel materiaal verloren ging, in de steenkoolmijn van Beringen ge-centraliseerd en werd er gedurende enkele jaren door gewezen mijnwerkers opgeslagen en goed bewaard. Vandaag lijkt er in Beringen voor dezearchieven geen plaats meer te zijn en werd begonnen met de selectie. Selectie impliceert dat een deel van het archief mag worden vernietigd. In eerste instantie werd het Algemeen Rijksarchief met deze taak belast. Te oordelen naar hetgeen voor bewaring in aanmerking kwam is daar slechts ruimte voor een deel van het omvangrijke bronnenmateriaal. De rest is ofwel vernietigd of wordt met vernietiging bedreigd.

Enkele voorbeelden. Loonboeken die dateren van het begin van de mijnexploitatie en op een synthetische wijze informatie verschaft

fen over loonberekening, uitbetaalde lonen, afhoudingen en boetes. Boeken met de zogenaamde 'mijnmeters' die de vordering van elke ploeg weergeven. Ze lichten ons in over de ondergrondse werken, maar zijn tevens essentieel voor de loonberekening, die sterk kon verschillen van mijn tot mijn. Documenten met betrekking tot de verhuuring en de bouw van 'citéwoningen'. Ze zijn niet alleen van cultuurhistorische betekenis. De huisvestingspolitiek was een hoeksteen van de sociale politiek van de werkgevers. Voorts zijn er nog documenten met individuele gegevens over verloning en consumptie van krijsgesvangenen die in de mijn werden tewerkgesteld.

De (dreiging met) vernietiging vormt een bedreiging voor het toekomstig onderzoek inzake een industrietak die niet enkel een van de grootste werkverschaffers was, maar ook aan de basis lag van de ontwikkeling van andere industrietakken en een uitzonderlijk interessant en omvangrijk bedrijfsarchief heeft nagelaten. De bedreiging is dubbel. Enerzijds zullen aspecten die tot nu toe niet onder de aandacht werden gebracht nooit meer grondig kunnen worden onderzocht. Anderzijds zal het in de toekomst onmogelijk zijn die facetten die al wel onderzocht werden met andere methodes of vanuit andere invalshoeken en vraagstellingen te benaderen. Het historisch onderzoek, dat slechts in zijn beginfase staat, dreigt onmogelijk te worden gemaakt.

Ook vanuit een breder cultureel perspectief is een te ver doorgedreven reductie van het omvangrijke bronnenmateriaal nefast. De steenkoolmijnen waren geen marginale sector of een curiosum. Op hun economisch belang werd al gewezen. De Kempische steenkoolmijnen hebben het leven van tienduizenden mijnwerkers van zeer uiteenlo-

pende nationaliteiten en hun gezinnen bepaald. Ze waren een van de pijlers van de economische ontwikkeling van Vlaanderen en waren decennialang het onderwerp van bijzondere aandacht en politieke discussie, onder meer in de Vlaamse beweging. Het belang van de Kempische steenkoolmijnen voor de ontwikkeling van de provincie Limburg zal niemand ontgaan.

Kortom, de Kempische steenkoolmijnen behoren tot ons historisch en cultureel erfgoed, waarvan het archief dat in Beringen wordt bewaard de voornaamste drager is. Dit bronnenmateriaal mag niet verloren gaan. Het is uniek en te belangrijk. Onze buurlanden wijzen hier de weg. In Noord-Frankrijk worden bijvoorbeeld alle nog resterende archieven van het steenkoolbekken bewaard in een van de mijnzetels (Lewarde), die tevens als museum werd ingericht. Nederland beschikt over het Centrale Archief DSM in Heerlen, waar papier, film, foto's en zelfs beeldende kunst met betrekking tot de staatsmijnen wordt bewaard. Het is nu echter niet onze taak om voor het archief van Beringen het proces te maken van beleidsbeslissingen die in het verleden werden getroffen of om toekomstscenario's uit te denken die enkel op (middel) lange termijn kunnen worden gerealiseerd. Het komt erop aan onmiddellijk in te grijpen en maatregelen te nemen om de dreigende vernietiging van grote delen van het mijnarchief te beletten. We roepen daarom alle betrokken overheden en instellingen op om overleg te plegen en naar een (voorlopige) oplossing te zoeken. Waarom hiervoor geen werkgroep oprichten? Overheden en instellingen zijn dit verschuldigd aan de geschiedenis en aan de toekomstige generaties.

(De Morgen, 29.4.1997)